

Розподіл повноважень у системі публічної адміністрації та принципи “good administration”

Distribution of powers in the public administration and principles of “good administration”

Тетяна Карабін

Ключові слова:

розподіл повноважень, принципи, публічна адміністрація, good administration, державотворення.

Key words:

separation of powers, principles, public administration, good administration, creation of a state.

Постановка проблеми. Питання розподілу повноважень у системі публічної адміністрації є одним із найактуальніших на сучасному етапі державотворення в Україні. Проте в сучасних умовах адаптації норм вітчизняного законодавства до європейських принципів та стандартів, поглиблення процесів адміністративної конвергенції в Європі зростає актуальність обґрунтування удосконалення змісту відповідних норм, а у зв'язку з цим і розробки теоретико-методологічних і наукових засад адаптації відповідних доктринальних положень.

Своєрідним орієнтиром для формування та реформування правових засад правотворчості у сфері публічного урядування в Україні повинні стати принципи належного урядування (“good governance”) та належного управління (“good administration”). Їх зміст також визначає концепцію Європейського адміністративного простору, яка стосується стандартів і процедурних вимог, спрямованих на захист прав громадян в адміністративних органах та призначена служити моделлю для адміністративних реформ «новим демократіям» Східної Європи та країнам-кандидатам у члени ЄС.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день термін “good governance” використовується та застосовується широким колом публічних інститутів у міжнародному співтоваристві в цілому та європейському співтоваристві зокрема. Однак, не дивлячись на поширеність та актуальність відповідної концепції, ця категорія не має чіткого визначення, вичерпних характеристик, рамок та цілей. У широко цитованому виступі колишній генеральний секретар ООН Кофі Аннан зазначив, що «належне врядування є, мабуть, найважливішим фактором подолання бідності та сприяння розвитку»¹.

Категорія «належне врядування» у європейському правовому просторі використовується з великим ступенем гнучкості². Це, по суті, термін без конкретного визначення. У певному сенсі це є, звичайно, перевагою, однак наведене в той же час породжує певні труднощі у правотворчій та правореалізаційній площинах.

Труднощі чіткого визначення поняття “good governance” полягають і в тому, що сама по собі категорія “governance” характеризується розпливчато, а визначальні характеристики «доброго» чи «належного» урядування не є конкретними. На нашу думку, належне врядування має бути об'єктом постійного прагнення, тому формулювання його моделі, рамок та характеристик має бути здійснене по можливості з використанням конкретних показників.

Навіть при поверхневому аналізі можна дійти висновку, що категорія “good governance” у самій своїй назві містить суперечність. “Governance”, чи «врядування», саме по собі вже є «добрим», воно відображає позитивний зміст, а тому, як здається, означення “good” в певній мірі нівелює зміст категорії «урядування».

¹ Gisseiquist R. What does “good governance” mean? / R. Gisseiquist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unu.edu/publications/articles/what-does-good-governance-mean.html>.

² Объединенные нации. Права человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/>.

У доктрині адміністративного права існує безліч визначень категорії «належне урядування». Деякі з них мають досить утилітарне значення. Так, зокрема, якість урядування визначається «впливом влади на якість життя, що забезпечується громадянам»³.

Певної визначеності поняттю "good governance" надала Резолюція Комісії з прав людини 2000/64 «Роль належного урядування у забезпеченні прав людини»⁴. Вона визначила ключові атрибути належного урядування:

- прозорість;
- відповідальність;
- підзвітність;
- участь;
- чутливість до потреб людей.

Зі змісту положень цієї резолюції також стає зрозуміло, що її розробники прямо пов'язали категорію «належне урядування» зі створенням сприятливих умов для забезпечення прав людини, сприянням зростанню і сталим людським розвитком.

Проте навіть наявність чітких характеристик та атрибутів поняття «належного урядування» не привела до появи узагальненого визначення. Спроби узагальнити категорію через її ознаки не привели до появи єдиного розуміння цілей, критеріїв, ознак та аспектів належного урядування, а отже, і до єдиного визначення.

У одних визначеннях характеристика належного урядування здійснюється через принципи відповідальності, прозорості, верховенства права, ефективності, участі⁵. В інших аналізуються повага до прав людини, безпека угод, ефективне управління, демократичні політичні інститути⁶. У список Світового банку ввійшли підзвітність, політична стабільність, відсутність насильства, ефективність управління, якість регулювання, верховенство закону і боротьба з корупцією⁷. Органи Європейського Союзу, у свою чергу, роблять акцент на відкритості, участі, підконтрольності, ефективності, пропорційності та субсидіарності⁸, хоча у пізніших джерелах наведений перелік видозмінюється. Так, включаються демократизація, захист прав людини, зміцнення законності та підвищення якості правосуддя, підвищення ролі громадянського суспільства, реформування державного управління та децентралізація⁹.

Зіставивши проаналізовані визначення категорії «належне урядування», можна дійти висновку, що зміст цього поняття характеризується переліком чи переліками «належних» складових. Однак, порівнявши складові, які включаються до змісту, розуміємо, що вони не є однопорядковими та не в усіх випадках порівнюваними. Тому, погоджуючись із думкою, висловленою на європейській конференції з цього питання, хочемо підкреслити, що права людини, верховенство закону і демократія є критеріями (атрибутами, складовими) основоположними, засадничими та більш фундаментальними, ніж інші, що зазначені у цитованих тлумаченнях належного урядування¹⁰.

Виходячи із визначень належного урядування, можна зробити висновок, що ця концепція не позбавлена недоліків. На наведені недоліки звертається увага і в літературі¹¹. Зокрема, до недоліків відноситься те, що, по-перше, концепції належного урядування не вистачає лаконічності. На відміну від більш вдалих

³ Huther J. A Simple Measure of Good Governance in Public Service Delivery / J. Huther, A. Shah. – Washington : D.C., 2005. – 40 p.

⁴ Commission on Human Rights resolution 2000/64. The role of good governance in the promotion of human rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org>.

⁵ Municipal Association of Victoria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.goodgovernance.org.au>.

⁶ Meisel N. Is "Good Governance" a Good Development Strategy? / N. Meisel // The Organisation for Economic Co-operation and Development. – 2007. – November. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org>.

⁷ Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007>.

⁸ European Governance. A White Paper. European Commission. COM(2001)428 final of 25 July 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/white-papers/index_en.htm.

⁹ Draft Handbook on Promoting Good Governance in EC Development and Co-operation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europeaid/what/governancedemocracy/documents/final_draft_handbook_gg_en.pdf.

¹⁰ Tanquerel Th. Good administration at the service of good governance: safeguarding individual rights and implementing democratic decisions / Th. Tanquerel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/administrative-20law_conferences.

¹¹ Gisselquist R.M. What does good governance mean? / R.M. Gisselquist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wider.unu.edu>.

концепцій, належне врядування характеризується нескінченними визначеннями, які перед використанням слід деталізувати, щоб чітко визначити, про що йдеться. По-друге, концепції належного урядування не вистачає диференціації, вона не до кінця відмежована від інших подібних і суміжних концепцій, таких як ліберальна демократія тощо. По-третє, цій концепції не вистачає узгодженості. Можливі характеристики – від поваги прав людини до ефективного банківського регулювання – не завжди сумірні та пов'язані між собою. Крім того, концепція належного урядування у тій формі та з тим змістом, що існує сьогодні, не може принести навіть теоретичної користі, оскільки не має чітких характеристик. Використовуючи її гнучкі формулювання, можна як підтвердити, так з таким же успіхом і спростувати положення, твердження та оцінки.

З огляду на наведене розвиток концепції належного урядування бачиться нами у двох напрямках. Перший – це формулювання чітких визначень самого поняття, оскільки не можна дослідити та удосконалити те, що не визначено на понятійному рівні за допомогою категоріального апарату. Другий напрям, на нашу думку, полягає в дослідженні поняття належного врядування через детальний аналіз його структурних компонентів, атрибутів чи критеріїв (наприклад, демократія, громадянські та політичні права, управління державним сектором тощо).

Наступною концепцією, що не тільки співзвучна, але і змістовно суміжна з попередньою, є концепція "good administration". Належне врядування та належне управління – це пов'язані між собою поняття, хоча й позначають вони дещо різні явища та процеси. Українська адміністративно-правова доктрина на сьогодні чіткого наукового їх визначення та обґрунтування не наводить, хоча обидва поняття та категорії широко використовуються і в науковій¹², і в навчальній літературі. Термін "good administration" частіше за все перекладається як «належне управління» чи «належна адміністрація».

Щодо визначення співвідношення цих понять, то в Рекомендації Ради Європи (2007)¹³ відзначено, що «належне управління є аспектом належного врядування»¹³. Тобто теорія, що управління та адміністрація є частиною врядування, про що говорили ще Макс Вебер і Анрі Файоль, є повністю сприйнятою сучасниками, вона розвивається з урахуванням змін, що пропагують такі установи, як Організація економічного співробітництва та розвитку, Світовий банк і МВФ. Після того як питання належного врядування стало наріжним каменем політичних дискусій в питаннях, що стосуються демократії, верховенства права, впливу на навколишнє середовище як на глобальному, так і на локальному рівнях, належне управління як необхідний атрибут будь-якої адміністративної діяльності стало одним із його аспектів¹⁴.

Концепція "good administration" поступово розвинулася в правових актах інститутів ЄС та інших європейських організацій, зокрема, таких як Рада Європи. Процес концептуалізації цього поняття мав різні етапи, рухаючись від м'якших правових механізмів, таких як кодекси етики та стандарти поведінки, до належного управління як основоположного права, закріпленого в міжнародних договорах ЄС.

Стандарти належного управління закріплені в багатьох рекомендаціях та резолюціях РЄ, а також в окремих елементах "acquis communautaire" – правової системи ЄС. На сьогодні основні європейські принципи та стандарти, зокрема щодо відносин органів публічної адміністрації з громадянами, закріплені в договорах про заснування ЄС та Європейських співтовариств; Ніццькій хартії основоположних прав; рішеннях Європейського суду справедливості у Люксембурзі; законодавстві ЄС; національному праві, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій, залучених до процесу імплементації політик ЄС та Європейських співтовариств; рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у Страсбурзі, Кодексі Європейського омбудсмена належної адміністративної поведінки, конвенціях, резолюціях та рекомендаціях РЄ тощо.

Коли належне управління ще не було визначене нормативними документами як фундаментальне право, воно визнавалося Європейськими судовими установами як загальний принцип права¹⁵. В той же час науковим визначенням та характеристикам бракувало конкретності, однозначності та вичерпності.

¹² Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Юстініан, 2007. – 288 с.

¹³ Recommendation of the Committee of Ministers to member states on good administration CM/Rec(2007)7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877>.

¹⁴ Ursou N.R. Good Administration: Quo Vadis. Legality or Efficiency? / N.R. Ursou. – Bucharest: National School of Political and Administrative Sciences, 2011. – 101 p.

¹⁵ Mendes J. Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour / J. Mendes // Institute Working Papers. Law. – 2009. – № 9. – P. 3.

Одним із основних систематизованих нормативних документів Європейського Союзу, що стосується питання належного управління, є Кодекс Європейського омбудсмена належної адміністративної поведінки. Історія появи цього кодексу пов'язується з 1999 роком, коли Уповноважений з прав людини на основі окремих відповідних національних нормативно-правових актів підготував проект майбутнього кодексу, проте прийняття Європейським парламентом відбулося лише у вересні 2001 року.

Майже одночасно поняття «належне управління» юридично було запроваджено статтею 41 Хартії основоположних прав Європейського Союзу, яка датується 2000 роком. Логічно припустити, що призначення Кодексу полягає у більш деталізованому розкритті змісту поняття належного управління та визначенні його практичного значення. Цю тезу підтверджує і той факт, що омбудсмен (який був відповідальний за підготовку проекту кодексу) у своїй промові сам висунув пропозицію передбачити право на належне управління серед принципів, визначених Хартією фундаментальних прав¹⁶.

Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу є юридичним документом високого рівня, що підписаний і прийнятий двічі. Вперше вона була проголошена Президентом Європейського парламенту та Радою в Ніцці у 2000 році. Вдруге вона була проголошеною у грудні 2007 року (паралельно з Лісабонським Договором про Європейський Союз). Після набрання чинності (1 грудня 2009 року) Лісабонським договором, який у пункті 1 статті 6 передбачає, що Хартія має те ж юридичне значення, що й договори¹⁷, Хартія основоположних прав набула обов'язкового характеру.

Значення Хартії основоположних прав для визначення адміністративних принципів базується на трьох положеннях: право на належне управління (стаття 41), право доступу до документів (стаття 42) і право звернення до Омбудсмена (стаття 43). Крім того, численні інші права, передбачені Хартією, впливають на адміністративні правовідносини і, відповідно, формують зміст «належного управління». До них належать право звертатися до Європейського парламенту, право на захист персональних даних, право на рівність перед законом, право на недискримінацію, право на культурне, релігійне та мовне розмаїття в Європейському Союзі, принцип рівності між чоловіками і жінками, право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд.

Стаття 41 Хартії основоположних прав, про яку йшлося вище, містить положення щодо конкретних принципів адміністративного права та загальні стандарти адміністративної поведінки. У ній визначено, що належне управління ґрунтується на принципах неупередженості, справедливості і розумних строків. У Хартії йдеться, що «кожна людина має право на неупереджений, справедливий розгляд його справи упродовж розумного строку інститутами та органами Європейського Союзу»¹⁸. Слід зазначити, що права в статті 41 надаються «кожній» людині, а не громадянам ЄС, що розширює сферу захисту.

Поняття належного управління визначається (хоча і не повністю) пунктами 2–4 цитованої статті.

Право кожної людини висловити свою думку до того, як до нього персонально будуть застосовані заходи, що можуть спричинити несприятливі для нього наслідки.

Право кожної людини на доступ до матеріалів, що його стосуються, при дотриманні законних інтересів конфіденційності, а також професійної та комерційної таємниці.

Обов'язок адміністративних органів мотивувати прийняті рішення.

Право на відшкодування шкоди, заподіяної інститутами або службовцями при виконанні ними своїх обов'язків, відповідно до загальних принципів права держав-членів.

Що ж стосується положень європейського Кодексу належної управлінської поведінки, то його метою є більш докладне роз'яснення, що саме має означати на практиці право на належне управління. Він включає в себе 27 статей, у тому числі 24 статті, присвячені різним принципам належної адміністративної поведінки.

¹⁶ Speech of European Ombudsmen. Public Hearing on the Draft Charter of Fundamental Rights of EU. – Brussels, 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/experts/pdf/reportren.pdf>.

¹⁷ The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. English edition. – 2010. – No. 53. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:3201003301500201.ENG>

¹⁸ Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

істан-
лення не
гаких як
истики –
зані між
не може
чкі фор-
оцінки.

тах. Пер-
оналіти
на нашу
ктурних
авління

концеп-
тоняття,
рина на
агегорії
стіше за

ієно, що
істрація
учасни-
мічного
гало на-
впливу
ік необ-

ших єв-
ав різні
інки, до

також в
кі прин-
іплєні в
рав; рі-
аві, що
ік ЄС та
Кодексі
мєнда-

італьне
той же
ності.

Остініан,

проний

іє ієт

ієт ієт

ієт ієт

Сфера застосування Кодексу визначається статтею 3, яка передбачає, що дія загальних принципів належної управлінської поведінки поширюється на всі стосунки установ та їхніх адміністрацій з широким загалом.

Положення аналізованого Кодексу утворюють сукупність принципів і стандартів, які еволюціонували в адміністративній практиці і правосудді ЄС та його держав-членів. Їх можна розділити на певні групи¹⁹.

Загальні принципи адміністративного права, такі як принцип законності, недискримінації, пропорційності, а також неприпустимість зловживання повноваженнями, безсторонність та незалежність, законні очікування, послідовність та інформування; захист даних та доступ до інформації та документів.

Принципи адміністративної процедури (деякі з них також передбачено в аналізованій вище статті 41 Хартії), такі як об'єктивність, інформування громадськості, справедливості в сенсі справедливого, неупередженого і розумного ставлення, право на використання мови громадянина, підтвердження одержання звернення та визначення компетентної посадової особи, право бути вислуханим і робити заяви, розумного строку для прийняття рішення, обов'язок повідомляти про підстави для прийняття рішення, вказівка на можливість оскарження, повідомлення про рішення.

Неправові стандарти, пов'язані з питаннями службової етики, що містяться в положеннях про ввічливість, обов'язок передати звернення до компетентного підрозділу установи, ведення належного обліку і потребу в публічності кодексу.

Концепція належного управління розвивалася і продовжує розвиватися також і в рамках Ради Європи. Важливим кроком у правовій регламентації концепції належного управління було прийняття Комітетом міністрів РЄ Рекомендації CM/Rec(2007)7, текст якої «закріплює» найбільш важливі принципи належного управління, що були визначені групою РЄ проекту з адміністративних питань. Перед групою було поставлене завдання вивчити можливість підготовки зведеного модельного кодексу належного управління, що базувався би на основі всіх принципів, що містяться як в рекомендаціях і резолюціях, так і в Кодексі належної управлінської поведінки²⁰.

В результаті роботи цієї групи такий Кодекс належного управління був вироблений і прийняв форму Додатку Рекомендації (2007)7. Цей додаток містить 3 розділи та 22 статті, пов'язані з принципами належного управління.

В преамбулі цієї рекомендації зроблені спроби окреслити рамки самого поняття «належне управління». Так, зокрема, нею визначено, що належне управління передбачає, що послуги повинні задовольняти основні потреби суспільства, і тому воно не тільки стосується правових механізмів, але й залежить від якості та організації управління в цілому. Крім того, належне управління передбачає баланс між правами й інтересами тих, на кого прямо впливають дії владних суб'єктів, та інтересами суспільства в цілому, а процедури, призначені для захисту інтересів фізичних осіб у відносинах з державою, повинні в деяких випадках захищати інтереси інших осіб та суспільство в цілому.

У цьому контексті слід також відзначити, що поняття належного врядування та належного управління історично виникли для використання в міжнародних організаціях і в рамках двостороннього співробітництва між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Однак у випадку з Радою Європи контекст відмінний: не дивлячись на суттєві розбіжності між країнами-членами, питання належного управління та врядування стосується країн, які є економічно більш благополучними²¹. Тому і в преамбулі до цитованої рекомендації немає жодної згадки про економічний розвиток.

У зв'язку з аналізом питання правотворення у сфері публічного урядування на особливу увагу заслуговує розділ II рекомендації, що містить конкретні норми регулювання процедурних питань прийняття адміністративних рішень. Сюди розробники кодексу віднесли стандарти, пов'язані з ініціюванням прийняття управлінських рішень, запитами від приватних осіб, участю приватних осіб у прийнятті окремих

¹⁹ Good Administration as a Ticket to the European Administrative Space // Koores, A. Musa, G. Novak, // Zbornik PFZ. – 2011. – № 1. – С. 1-14.

²⁰ Koores // Good Administration as a Ticket to the European Administrative Space // Koores, A. Musa, G. Novak, // Zbornik PFZ. – 2011. – № 1. – С. 1-14.

²¹ Tanquerel // Good administration as the vehicle of good governance (regarding individual rights and implementing democratic decisions) // Tanquerel, E. // Economic, Political, and Administrative Policy: Standard-setting (cd/cj/ad-ministrative2006) conference.

нормативних рішень, формами управлінських рішень, порядком їх набрання чинності та виконання. Особливою цінністю третього розділу містить тільки дві статті, що стосуються оскарження адміністративних рішень і компенсації за незаконні рішення публічної адміністрації.

Не дивлячись на те, що положення аналізованого документу не є юридично обов'язковими, їх цінність полягає у способі викладу положень, рекомендуючи як функціональні, так і структурні механізми впровадження. Тобто державам-членам рекомендується втілювати належне управління «в рамках принципів верховенства права і демократії» і «за допомогою організації та функціонування органів публічної влади для забезпечення ефективності, результативності, обираючи найкращий засіб, щоб отримати кращі результати». Державам-членам Ради Європи рекомендується впроваджувати право на належне управління шляхом прийняття стандартів, викладених в кодексі, забезпечення їх ефективного здійснення посадовими особами держав-членів та регіональних та місцевих органів влади. На жаль, рекомендація не створює механізм моніторингу, оскільки не вимагає, щоб держави-члени повідомляли про заходи виконання цілей, визначених в ній. Проте, безумовно, є цінною спроба зібрати та систематизувати всі загальноприйняті принципи належного управління.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, використання та застосування принципів "good administration" у системі публічної адміністрації передбачає два напрями. По-перше, проаналізовані вище принципи визначають зміст матеріальних норм у сфері публічного управління, що означає, що розподіл повноважень повинен здійснюватися з дотриманням принципів законності, недискримінації, пропорційності тощо, що є вихідними та базовими більшої частини інститутів та підгалузей адміністративного права. По-друге, ці принципи на практиці вимагають наявності відповідної адміністративної процедури, що включає набір правил із прийняття управлінських рішень та нормативних актів, які б забезпечували належний розподіл повноважень.

Анотація

В науковій статті розглядається актуальне питання, яке полягає в розподілі повноважень у системі публічної адміністрації та принципи "good administration". Також актуальність теми полягає в тому, що питання розподілу повноважень у системі публічної адміністрації є одним із найактуальніших на сучасному етапі державотворення в Україні. Проте в сучасних умовах адаптації норм вітчизняного законодавства до європейських принципів та стандартів, поглиблення процесів адміністративної конвергенції в Європі зростає актуальність обґрунтування вдосконалення змісту відповідних норм, а у зв'язку із цим – розробки теоретико-методологічних і наукових засад адаптації відповідних доктринальних положень.

Summary

In the scientific article the topical issue which is the division of responsibilities in the public administration and the principle of "good administration". Also topicality is that the distribution of powers in the public administration is one of the most urgent at the present stage of state in Ukraine. However, in modern conditions adaptation of national legislation with European principles and standards, deepening administrative convergence process in Europe is growing urgency justification improve the content of relevant rules, and in this regard – and the development of theoretical and methodological and scientific bases of adaptation of relevant provisions of the doctrinal.

Використана література:

1. Gisselquist R. What does "good governance" mean? / R. Gisselquist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unu.edu/publications/articles/what-does-good-governance-mean.html>.
2. Объединенные нации. Права человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org>.
3. Huther J. A Simple Measure of Good Governance in Public Service Delivery / J. Huther, A. Shah. – Washington : D.C., 2005. – 40 p.

4. Commission on Human Rights resolution 2000/64. The role of good governance in the promotion of human rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org>.
5. Municipal Association of Victoria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.goodgovernance.org.au>.
6. Meisel N. Is "Good Governance" a Good Development Strategy? / N. Meisel // The Organisation for Economic Co-operation and Development. – 2007. – November. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org>.
7. Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007>.
8. European Governance. A White Paper. European Commission. COM(2001)428 final of 25 July 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/white-papers/index_en.htm.
9. Draft Handbook on Promoting Good Governance in EC Development and Co-operation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/europeaid/what/governancedemocracy/documents/final_draft_handbook_gg_en.pdf.
10. Tanquerel Th. Good administration at the service of good governance: safeguarding individual rights and implementing democratic decisions / Th. Tanquerel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/administrative%20law/conferences>.
11. Gisselquist R.M. What does good governance mean? / R.M. Gisselquist [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wider.unu.edu>.
12. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.
13. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on good administration CM/Rec(2007)7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877>.
14. Ursoiu N.R. Good Administration: Quo Vadis. Legality or Efficiency? / N.R. Ursoiu. – Bucharest : National School of Political and Administrative Sciences, 2011. – 101 p.
15. Mendes J. Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour / J. Mendes // Institute Working Papers. Law. – 2009. – № 9. – P. 3.
16. Speech of European Ombudsmen. Public Hearing on the Draft Charter of Fundamental Rights of EU. – Brussels, 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/experts/pdf/reportren.pdf>.
17. The Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. English edition. – 2010. – Vol. 53. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_2010.083.01.s002.01.ENG.
18. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
19. Good Administration as a Ticket to the European Administrative Space / [I. Koprčić, A. Musa, G. Novak] // Zbornik PFZ. – 2011. – № 61 (5). – С. 1524–1536.

Тетяна КАРАБІН,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету
Ужгородського національного університету